

Aydınlanma, Eşitlik ve Kadın: Rousseau Üzerine Bir Değerlendirme

Seyran GÜR SOY ÇUHADAR*

Öz

Jean-Jacques Rousseau dünya düşünce tarihinde önemli bir referanstır. İnsanlar arasındaki doğal eşitliğin yasalar zeminine oturtulması gerektiği iddiası ona aittir. Gerek özgürlük gerekse eşitlik konusundaki görüşleri ile çağının ötesine geçtiği bilinir. Ancak Rousseau'nun kast ettiği eşitlik, kadın erkek arasındaki eşitlik değildir. Dolayısıyla da Rousseau için insanla erkek eş anlamlıdır demek mümkündür. Buradan hareketle çalışmada, öncelikle Rousseau'nun bir Aydınlanma düşünürü olarak çağının ötesine geçmesine neden olan düşünceleri ortaya konulacak ve dört kitabı üzerinden (*Ekonomi Politik*, *Emile*, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, *Toplum Sözleşmesi*) kadının toplumsal varlığına ait görüşleri derlenecek ve bununla birlikte o döneme ait feminist bir yazının olup olmadığı tartışılacaktır. Çalışmada ulaşılan sonuç ise Rousseau'nun kadın söz konusu olduğunda yeterince özgürlükçü olmadığı buna karşılık geleneksel tarih anlayışının erkek egemen karakteri karşısında kadınların tarihin kurucu bir öznesi olarak var olma çabalarının Rousseau döneminde bile var olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Rousseau, kadın, toplumsal cinsiyet, feminizm

Enlightenment, Equality and Women: An Evaluation on Rousseau

Abstract

Jean-Jacques Rousseau is a very important reference in the history of thought. It is his claim that the natural equality between people should be put on the ground of legislation. It is known that he goes beyond his age with his view on both freedom and equality. But the equality that Rousseau mentions is not the equality between man and woman. Therefore, it is possible to say that human and man are synonymous for Rousseau. From this point of view, firstly his thoughts that lead him to go beyond his age as an Enlightenment thinker are revealed and his view of women's social existence is compiled through his four books (*Political Economy*, *Emile*, *Source of Inequality Between People*, *The Social Contract*) in this study. In addition to this, whether a feminist literature existed in that period or not is argued. The conclusion in this study is that even though Rousseau was not sufficiently libertarian when it comes to women, the struggle of women to exist as a creator of the history against the patriarchal character of the traditional understanding of history subsists even in Rousseau period.

Keywords: equality, socio-economic rights, global solidarity, social state

Giriş

Eşitlik ve özgürlük düşünceleriyle Aydınlanma döneminin çok önemli düşünürlerinden biridir Rousseau. Hatta döneminin akli kutsayan tutumuna karşılık, duyguyu ön plana koyarak çağının ötesine geçtiği bilinir. Önerdiği toplumsal modelde, doğa durumunda insanın özgür olduğu, toplum durumuna geçildiğinde ise ancak toplum sözleşmesi ile insanın yine doğa durumunda olduğu gibi eşit ve özgür olacağını savunur. Kadının toplumsal varlığı ise Rousseau'da tartışma nesnesi değildir. İnsanın özgürlüğünden, eşitliğinden bahsederken aslında erkeğin özgürlüğü ve eşitliğinden bahseder Rousseau. Bu bağlamda çalışma, çağının ötesine geçen bir düşünür olarak Rousseau'nun zihnindeki kadın imgesinin izlerini sürmeyi hedeflemektedir.

Düşünce tarihine eşitlik filozofu olarak geçen Rousseau'nun kadını ikinci plana atmasına yönelik eleştiriler genellikle yaşadığı dönem itibariyle kadının zaten adının olmadığı şeklinde dolayısıyla da haksız eleştiriler olarak değerlendirilir. Oysa ki feminizmin tarihi Rousseau'dan çok öncesine dayanmaktadır. Örneğin Rousseau için kadının eğitimi, eşini hoşnut tutması için verilenlerle sınırlanmalıyken, dönemin feministlerinin kadınlara erkeklerle aynı eğitimin verilmesi için çabaladıkları görülür.

Bu amaçla çalışma üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Rousseau'nun eşitlik, özgürlük, mülkiyet gibi çağının ötesine geçen düşünceleri ortaya konacaktır. İkinci bölümde ise kendine ait dört kitabı (*Ekonomi Politik*, *Emile*, *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı*, *Toplum Sözleşmesi*) taranarak, Rousseau'ya göre kadının toplumsal varlığı tartışılacaktır. Son bölümde ise Aydınlanma dönemi ve hatta öncesinde var olan feminist yazına değinilecektir.

Özgürlük ve Eşitlik Meselesi

Doğaya ilişkin çözümlemeleri, insanın özü itibariyle iyi olduğuna ilişkin görüşü ve toplumsal sözleşme öğretisi ile Hobsbawn'ın tabiriyle devrimler çağının (1789-1848) arifesinde, fikirleriyle bu çağı fitilleyen bir düşünür olan Rousseau, 1712 yılında İsviçre'nin Cenevre kentinde dünyaya gelir. Annesi onu doğurduktan kısa bir süre sonra ölür; babası ise henüz Rousseau 10 yaşındayken hapse girmek için onu terk ederek Cenevre'den ayrılır. Klasikler ve felsefe üzerindeki eğitimi yarım kalarak 16 yaşına kadar noterlik, mühendislik ve oymacılık alanlarında çıraklık yapar. Hayatına kısa süreli kadınlar girer ancak en uzun süreli ilişkisi çamaşırcı olan bir kadınla olur ve ondan beş çocuğu meydana gelir. Ancak çocuklarına bakmaz ve hepsini yetimhaneye verir. Bu yaşam kuşkusuz Rousseau'nun hem düşün dünyasını hem de kadınlara yönelik tutumlarını etkiler. Öte yandan çağından farklı bir düşünürdür Rousseau. Özellikle yaşadığı dönemin akli kutsamasına karşı duyguyu ön plana taşımasıyla farklılaşır (Silier, 2010).

Rousseau, kültürel farklılıklardan, sarayın yapaylıklarından, tutkunun ve reketin yol açtığı olumsuz etkilerden ve özel mülkiyetin yarattığı eşitsizlikten arındırılarak insanın nasıl yeni baştan yaratılacağını araştırır. Örneğin 1756 Lizbon Deprem'i hakkındaki yorumu bile döneminden farklı olduğunu ortaya koyabilmektedir. O'na göre depremlerde yaşanan ölümlerin nedeni ne Papa'nın söylediği gibi Tanrısal iradede kaynaklanır ne de Voltaire'in dile getirdiği gibi jeolojik nedenlerdir. Rousseau asıl nedenin adaletsiz ve eşitsiz sistemden kaynaklandığını söylerken ölümün, yoksul mahallelerin tepesine çöktüğünü dile getirecektir (Oskay, 2009: 9). Bilindiği üzere 18. yüzyıl yoksulluğun nedenini bireyde, bireyin tembelliğinde görür. Bu genel eğilimin aksine Rousseau, yoksulluğun kolektif bir ürün olduğunu dile getirirken, çalışmayanların yanı sıra uzun sürelerle ve ağır koşullar altında çalışanların da yoksulluklarını yenedediklerini söyleyecektir.

Bununla birlikte özgürlük sorunu Rousseau'nun en önemli meselelerinden biridir. Hatta Toplum Sözleşmesi adlı eseri "*İnsanlar özgür doğar, oysa her yerde zincire vurulmuştur*" gibi çarpıcı bir ifadeyle başlar. Hemen hemen bütün eserlerinde de benzer şekilde özgürlük ve onun farklı biçimlerini görmek mümkündür. Rousseau'ya göre özgürlüğün üç formu vardır: *toplum öncesi doğal özgürlük, toplumda yozlaşmış ve iç içe geçmiş olan negatif özgürlük ve son olarak ideal olan ahlaksal ve politik özgürlükler* (Silier, 2010: 47). İlk formda insanın mutluluğu ve özgürlüğü toplumdan yalıtılmış olmasına bağlıyken toplumsallaşmasıyla birlikte ekonomik işbirliği ve toplumsal statü arzusu nedeniyle herkesin aynılaştığı ve bu bağlamda bireyselliğini yitirdiği ikinci form olan negatif özgürlük alanına girişi söz konusudur. Son olarak da bireysellikten arınılan "doğaya uygun" olarak tanımladığı bir eğitimle (negatif eğitim) özgür birey ve kamusal eğitimle de özgür vatandaş ideali vardır. Negatif eğitimden kastedilen bireyin (eğitim alacak erkek çocuğun) belirli bir toplumsal rol için değil de toplumsal kötülüklerden ve yozlaşmalardan korunmasıdır. Yozlaşmanın kaynağının toplumsal olduğunu düşünen Rousseau için çözüm de başka bir toplumsal yapı kurmada yani kendini özgür hisseden bireyin (erkeğin) yaratılmasındadır (Silier, 2010: 78):

Özgürlük olmadan vatan, erdem olmadan özgürlük ve yurttaşlar olmadan da erdem var kalmaz; yurttaş yetiştirirseniz geriye kalan her şeye de sahip olursunuz; yoksa elinizde sadece bir yığın kötü ve işe yaramaz kalır, en başta devlet yöneticileri olmak üzere. (Rousseau, 2005:31)

Rousseau'da özgürlük, yasalardan muaf olma durumu değil insanın kendisini, kendi koyduğu yasalar temelinde belirlemesi olarak karşımıza çıkar. Yalnız isteklerin itkisine uymanın kölelik olduğunu dile getiren Rousseau (2007: 74), kendi belirlediğimiz yasalara baş eğmenin ise özgürlük olduğunu ifade eder. Rousseau'nun "genel irade" olarak adlandırdığı işte tam da insanların kendileri açısından belli ölçülerde bağlayıcı olan yetke yapısı yasayı kendi arzularıyla benimsemesi

durumudur (Güçlü vd., 2002: 1221). Bu bağlamda Rousseau için bireyin devletin salt bir objesi olmadığı, onun biçimlenmesinde payı olduğu bir süjesi olması gerektiği anlaşılır (Gökberk,1999: 342). Rousseau'ya göre toplumun diğer bireyle-riyle birlikte genel iradenin belirlenmesinde katkıda bulunan birey, özgür olduğu için bu katkıyı sunabilmiştir (Turan, 1997: 234). Buradan hareketle genel iradenin, herkesin iyiliğini gözeten bir anlayışa duyulan bağlılığın, sağlıklı bir toplumsal yapılanımı olanaklı kılacak genel iyinin oluşturulabilmesinin genel koşulu olduğu görülür. Bu bağlamda amacı halkın iyiliği olan yönetimin birinci ve en önemli ilkesi bu genel iradenin izlenmesi olarak karşımıza çıkar (Rousseau, 2005: 16). Rousseau bu görüşler temelinde devlet idaresinde en gerekli ve aynı zamanda da en zor olanın adaleti herkese dağıtırken, özellikle yoksulu zenginın zorbalığına karşı korurken ödünsüz bir dürüstlük göstermesi gerektiğini vurgular:

... Zaten bir yerde koruyacak yoksullar ve dizginlenecek zenginler ol-duğunda, kötülüğün en büyüğü gerçekleşmiş demektir. Yasaların bü-tün gücü yalnız orta kattakilere karşı etkisini gösterir; yasalar hem zenginın hazinelerine hem de yoksulun sefaletine karşı aynı derecede güçsüzdür; birincisi onlardan sıyrılır, ikincisi gözlerinden kaçır; biri ağı parçalar, öteki deliklerden geçer. (Rousseau, 2005: 30)

Rousseau toplumsal eşitsizliği vurgulamak adına verdiği örneklerde yoksullu-ğu, insanlığın ona borçlu olduğu ölçüde toplumun ondan bu alacağı esirgemesi olarak yorumlarken zenginlerin yoksullarla “yalancı sözleşme” yaptığını söyler. “Seninle öyle bir sözleşme yapıyorum ki, hep benim iyiliğime ve senin zararına olacak; keyfim istediği sürece ben uyacağım, yine keyfin istediği sürece sen uya-caksın ona.” Yalancı sözleşmeden kastedilen zenginın yoksulun zayıflığını kulla-narak onu boyunduruk altına almasıdır (Ağaoğulları, 2005: 68). Zenginlerin bu durumu kullanıyor olmasını eleştiren Rousseau, öte yandan burada yönetimi de sorumlu tutar. Rousseau'ya göre servetlerdeki aşırı eşitsizliği önlemek yöneti-min en büyük görevidir. Ancak burada izlenmesi gereken yöntem, hazineleri sa-hiplerinin elinden almak değil en başta hazine yığına olanağını herkesin elinden almak, yoksullar için de bakımevi kurmak yerine yoksullaşmaya karşı güvence sağlamaktır. Yoksulluk sorunu aynı zamanda mülkiyet olgusuyla birlikte irdelen-mesi gereken bir konu olarak karşımıza çıkar:

... Fakat bir insanın yardımına gereği olduğu andan beri, bir kişinin iki kişiye yetecek kadar yaşama araç ve gereçlerine sahip olmasını yararlı, kârlı olduğu fark edildiği andan beri eşitlik kayboldu, mül-kiyet işe karıştı, çalışma zorunlu oldu; geniş ormanlar insan teriyle sulanması gerekirken, köleliğin ve sefaletin derhal filiz verip ekinlerle birlikte arttığı hoş ve güleç kırlar haline geldi. (Rousseau, 2009:144)

Rousseau'ya göre özel mülkiyet toplumda bağımlılığa dayalı ilişkileri ortaya çıkarması bakımından özgürlüğü zedelemekte ve insanı iyi olan doğasından uzaklaştırır. Rousseau, mülkiyet hakkını öncelikle doğal durumda ilk oturma hakkıyla ilişkisinde ele alır ve ilk oturma hakkının mülkiyet hakkına dönüşmesi için bazı ölçütlerin yerine gelmesi gerektiğini dile getirir. Bu ölçütlerin ilki, söz konusu toprakta daha önce kimsenin oturmamış olmasıdır. İkinci ölçüt, kişinin yalnız yaşamını sürdürmesini sağlayacak bir yeri ele geçirmesi ve son olarak da bu toprağın boş bir törenle değil de emek ve yetiştirmeyle elde edilmesidir (Rousseau, 2007: 76). Bununla birlikte Rousseau'ya göre madencilik ve tarım, özel mülkiyeti ortaya çıkarmıştır. Toprakların işlenmesinin zorunlu olması beraberinde toprakların paylaşılmasını getirmiş, üretimdeki iş bölümünün artması da doğal eşitsizliklere ekonomik eşitsizliği ilave etmiştir. Böylece de toplumda üretim imkânlarını elinde tutan zengin sınıf ile ona ekonomik olarak bağımlı olan yoksul sınıf giderek artar. Rousseau (2007: 95), mülkiyeti, kadın ve erkek açısından da ele almış, mülkiyetin doğmasına kadar kadın ve erkeğin bir olan hayat tarzlarını, mülkiyetin doğmasıyla birlikte kadınların daha çok evde oturup kulübeyi ve çocukları bekleyenlere, erkeklerin ise ortak geçim araç ve gereçlerinin peşinden koşanlara dönüştürdüğü şeklinde yorumlar. Mülkiyetin ortaya çıkışını çalışmayı zorunlu kılması nedeniyle kölelerle mülk sahipleri arasındaki eşitsizliğe neden olması bakımından eleştirmesine rağmen Rousseau aynı sorunu erkek ile kadın arasındaki eşitsizliğin nedeni olarak görmez (Ülper, 2007: 95).

Özel Alana Sıkıştırılmış, İnsanlığı Sorgulanmayan Kadın

Erkek ile kadının eşit, görevlerinin de aynı olduğunu belli belirsiz bir biçimde ileri sürmek, tumturaklı boş laflar etmek, buna yanıt verilmedikçe, hiçbir şey söylememiş olmak demektir. (Rousseau, 2011:518)

Yukarıdaki cümle, Emile adlı yapıtının beşinci kitabında Rousseau'nun kadın ve erkek hakkındaki görüşlerini yansıtan çarpıcı ifadelerin yer aldığı cümlelerden yalnızca biridir. Rousseau'nun Emile kitabı beş ciltten oluşur. Bu beş cildin dördü doğa, çocukluk ve insan üzerine aydınlanmış bir felsefe öğretmeni tarafından yetiştirilen yetim bir erkek çocuğun eğitiminin tarihçesini vererek bir eğitim teorisinin ana hatlarını ortaya koyar. Son ciltte ise Emile'i mutlu etmek için uygun bir eş olarak seçilen Sophie tanıtılır (Crampe-Casnabet, 2005: 303). Rousseau kadın ile erkeğin, ortaklaşa sahip oldukları her şeyin insan türüyle, farklı olarak sahip oldukları her şeyin de cinsiyete bağlı olduğunu dile getirerek başlar beşinci kitaba. Rousseau'ya (2011: 512) göre kadın ve erkek, ortak olarak sahip oldukları şeyde eşit, farklı oldukları şeyde ise kıyaslanamazlar:

Bu ilke ortaya konulduğunda, bunda kadının özellikle erkeğin hoşuna gitmek için yaratıldığı sonucu çıkar... Erkeği üstün kılan özelliği gücündedir; yalnızca bu özelliğinden dolayı hoş gider... Burada söz

konusu olan yasa aşkın kendisinden önce gelen doğa yasasıdır. (Rousseau, 2011: 513)

Doğa konusu 18. yüzyılda yalnızca bir araştırma nesnesi değil aynı zamanda normatif bir ilkedir. Bu dönemde kadın doğasının erkeklerden farklı olup olmadığı sorusu kaçınılmaz olarak tartışılır (Crampe-Casnabet, 2005: 31). Rousseau'ya göre doğa yasası gereği cinsiyetlerin birleşmesinde tarafların ortak amaca yönelmesi söz konusudur ancak bu yönelmede bir tarafın etkin olması gerekir. Bu bağlamda da erkeğin zorunlu olarak istemesi ve yapabilmesi gerekirken kadının biraz dayanıklı olması yeterlidir. Kadının zayıf ve ikincil olması Rousseau'nun sadece Emile adlı eserinde değil diğer eserlerinde de vurgulanır. Örneğin Ekonomi Politik adlı eserine, devlet yönetimi ile aile yönetimini benzetenleri eleştirerek başlarken ikisi arasındaki farklılıkları dile getirir Rousseau. Bu bağlamda ailede mülkiyetin babada olmasına karşılık büyük aile olarak adlandırdığı devlette bu durumun tam tersi olduğunu, genel yönetimin ancak kendisinden önce var olan özel mülkiyeti güvenceye almak üzere kurulu olduğunu savunur. Rousseau, farklılıkları çeşitlendirmeye devam ederek devleti oluşturan bütün üyeleri doğal olarak eşit sayarken (üyelerden kastedilen erkeklerdir) aile içerisinde yetkinin anne ile baba arasında eşit paylaşılmasına karşı çıkar. Bunu da aile içinde yönetimin tek elde olması ve fikir ayrılıklarında kesin kararı verecek ağırlıklı bir oy bulunması gerekçesine bağlar (Rousseau, 2005: 7-9). Böylece Rousseau kadını öncelikle aile içerisinde, ailede buyruklarını kesinlikle babanın vermesi gerektiğini söyleyerek ikinci plana atmış olur. Ayrıca Rousseau'ya göre kadına özgü sıkıntıların belli dönemlerde onu yaşamında etkinlik gösteremediği bir duruma itmesi, söz konusu öncelikli durumdan mahrum olması için yeter sebeptir:

Kadına özgü sıkıntılar ne kadar hafif sayılmak istenirse istensin, bunlar her zaman onun yaşamında etkinlik gösteremediği bir ara dönem bulunmasına neden olduklarından, bu özellik onu söz konusu öncelikli konumdan dışlamak için yeterlidir; zira terazi tam dengede olduğunda, bir saman çöpü bile bu dengeyi bozmaya yeter. (Rousseau, 2005: 9)

Rousseau'nun yukarıda belirttiği ara dönem kadının çocuk doğurduğu ve sahip olduğu çocukların bakımını üstlendiği dönemdir. Bir başka ifadeyle yaşamın ve toplumun yeniden üretilmesi bir emek türü olarak görülmemektedir (Ülper, 2007: 93).

Rousseau'nun yaşadığı dönem olan 18. yüzyıl için kadın algısının Orta Çağ'dan çok farklı olmadığı görülür. Kadına yönelik en önemli erdem halen daha iffettir (Casagrande, 2005). Bu görüşe paralel şekilde Rousseau da eş ilişkisinde kocanın, karısının hal ve gidişi üzerinde denetleme yetkisinin olması gerektiğini dile getirirken bu durumu, erkeklerin evlatlığa kabul etmek ve beslemek zorunda olduğu çocukların başkalarından olmadığından emin olması için gerekli olduğu fikrine dayandırır.

...Bundan başka, kocanın karısı üzerinde denetleme yetkisi olmalıdır, çünkü evlatlığa kabul etmek ve beslemek zorunda olduğu çocukların başkalarından olmadığına emin olmak onun için önemlidir. Korkacak böyle bir şeyi olmayan kadının, kocasının üzerinde aynı yetkisi yoktur. (Rousseau, 2005: 9)

Aynı konuya Emile adlı yapıtında da yer veren Rousseau (2011: 517); “Dünyada korkunç bir durum varsa, o da, karısına güvenmeyip, kendisini yüreğinin en tatlı duygularına bırakmayan, çocuğunu kucaklarken acaba başka birinin çocuğunu, şerefsizliğimin kanıtını, kendi çocuklarımla malını mülkünü kaçıram mı kucaklıyorum diye kuşkuya düşen mutsuz bir babanın durumudur” şeklinde ifade ederek erkeğin sadakatsizliğini sadece haksızlık ve kabalık olarak geçiştirirken kadının sadakatsizliğini ailenin dağılması ve doğanın tüm bağlarının kopması şeklinde yorumlar. Yine benzer bir şekilde Rousseau (2011: 523) erkeklerin yaptıklarında başına buyruk olduklarını ve başkalarının düşüncelerine aldırış etmeyebileceklerini, kadınların sadece yaptıklarının ve davranışlarının değil aynı zamanda da hakkında ne düşünüldüğünün gerçekte ne olduğundan daha önemli olduğunu vurgular. Görülüyor ki eşitler arasında kesin bir şekilde ortaya çıkan güvensizlik duygusu, erkeğin doğacak çocuğun kendisinden olup olmadığı yönündeki güvensizlikte de kendini bulur. Nitekim mülkiyetin olduğu her yerde, bu güvensizliğin aşılmasının tek yolu olarak kadının denetlenmesi hakkını erkeğe veren bir iktidar söz konusudur (Ülper, 2011: 93):

Erkekler kadınlara cinsel istekleri dolayısıyla bağlıdırlar, kadınlar ise erkeklere hem cinsel istekleri hem de gereksinimleri dolayısıyla bağlıdırlar. Kadınlar olmasa biz erkekler yaşayabiliriz, ama biz olmasak kadınlar yaşayamaz. (Rousseau, 2011: 522)

Rousseau gibi pek çok Aydınlanma düşünürüne göre, kadınlar ya akıldan tamamen yoksun ya da erkeklerden çok aşağı bir akıl yetisine sahiptirler. Her ne kadar bazı kadınların edebiyatta ve bilim dünyasında sivildikleri görülse de bu tutum dönemin hâkim tutumudur ve Rousseau bu konuyu uç noktalara taşır (Crampe-Casnabet, 2005: 315). Rousseau'ya göre kadınlar hep çocuk kalırlar bu yüzden de “fen bilimleri” için kapasiteleri yoktur. Kadının ihtiyaç duyacağı tek bilgi öncelikle kocasına sonrasında da hayatındaki diğer erkeklerle ilgili duyguya dayanan bilgidir. Yine Emile adlı eserinde bu durumu çok net bir şekilde dile getirir Rousseau:

Soyut ve kurgusal hakikatleri, ilkeleri, bilimlerdeki belitleri arayıp bulma ve düşünceleri gelenelleştirme eğiliminde olan her şey kadınların kapsam alanı içinde değildir. Tüm incelemeleri, pratikle ilgili olmalıdır. İşleri, erkeklerin keşfettiği ilkeleri uygulamak ve erkekleri ilkeleri saptamaya yönlendiren gözlemler yapmaktır.

Kadınların doğaları gereği soyut olanı algılayamadığını savunan Rousseau için kadının entelektüel olarak gelişimi diye bir şey söz konusu olamaz. Dolayısıyla eğitim söz konusu olduğunda, kadın ile erkeğin hem karakter hem de mizaç olarak farklı olduğunu ortaya koyarak, kadın ve erkeğin aynı eğitimleri almamaları gerektiğini savunur. Rousseau'ya göre doğaları tamamen farklı olan kadın ve erkeğin eğitimleri de farklı olmalıdır. Kadın, erkeği memnun etmesi ve ona itaat etmesi için erkek ise kendi yaşamının efendisi olması, özgürlüğü için eğitilmelidir (Silier, 2010: 84). Çocukların eğitimi konusunda da Rousseau (2005: 34-35) her ne kadar babaların bilgi veya önyargılarına bırakılmamalıdır demiş olsa da annenin çocuğun eğitimi sürecinde söz hakkı yoktur; anneye düşen görev yalnızca çocukların beslenmesidir.

Sonuç olarak eşitlik düşünürü olarak tanınan Rousseau için kadınların varlığı ve vatandaşlığı özel alanla sınırlıdır ve bu bağlamda da pasif bir vatandaşlıktır. Pasif olma durumu, kadının kocasının ya da vasisinin aktif vatandaşlığına eşlik etmesinden ileri gelir. Bu yüzden de Rousseau için kadın erkekle eşit değildir ve eşit olmadığı için de aynı eğitimi almaları yanlıştır (Crampe-Casnabet, 2005: 325).

Aslında Kadının Adı Vardı

Kadınların tarihi öncelikle baskı altına alınışlarının ve onu gizleyişlerinin tarihidir (Michel, 1984: 159). Bu bağlamda ezilmişliğe karşı çıkış "lanetli Havva" imgesine karşı, kadının da insan olduğunun kabul edilmesine yöneliktir (Berktaş, 2003: 89). Feminizm kitabında Michel, kadınların başkaldırıışlarının tarihinin, kadınların baskı altına alınışlarının tarihi kadar eski yani avcılık ve toplayıcılıktan, tarıma ve yerleşik düzene geçildiği Orta Neolitik çağa kadar dayandığını ifade eder.

Batı'da burjuvazinin yükselişine koşut olarak geliştirilen "ev kadını" miti ve kadını ailesine bağımlı kılan "modern hukuk sistemi" ile kadın (10.000 yıllık süreçte), toplumdan eve, kamusal alanla özele, özerklikten bağımlılığa sürüklenir (Tekeli, 1984: 12). Bununla birlikte ikinci binyılın başlarından itibaren kadınlar için Orta Çağ karanlığının derinleştiğini, Orta Çağın sonunda ise kadının artık bir özne değil erkeğin dünyasında kurulan ve özel alana ait bir süje olduğunu söylemek mümkündür.

Dönemin kadın algısı cinsel hayatın aktifliği, yaş, sosyal statü, ekonomik güç, ait olunan aile gibi kıyaslamalarla şekil alır. Bu kategorilerden cinsel hayatın aktifliğine bağlı olarak yapılan bakire, evli ve dul ayrımı tüm kadınlar için geliştirilen değerler ve davranışlar için ortak paydayı oluşturur ve en güçlüsüdür. Casagrande (2005), Orta Çağ Avrupa'sının kadınlara çizdiği yaşam alanındaki denetim ve kontrol mekanizmalarını incelediği çalışmasında, kadınları özel alana hapseden bir modelin kurulduğunu ifade eder. Bu modelde kadınlara ait en önemli erdem, iffettir. İffetin kirlenmemesi kadınlığın toplumsal inşasında en kritik mesele olduğu için de kamusal hayatın dışında evde ya da manastırın özel alanında

bulunması takdir edilir. Kuşkusuz bu durum beraberinde direnişi de pekiştirir. Fransa'nın İngiliz saldırılarına karşı savunulmasında eşsiz bir kadın kahraman *Jeanne d'Arc* (1412-1431), XV. yüzyıldan başlayarak dört asır kadar süren "kadınların kavgası" (*querelle des femmes*) ve bu kavganın o dönemdeki öncülerinden *Christine de Pisan* (1364-1430) direnişin önemli simgeleri olurlar (Margolis, 2007a: 293-296; Margolis, 2007b: 191-192; Benson, 2007: 305-311). Ünlü eseri "Kadınlar Kenti" (*City of Ladies*) (1404-1405)'nde Christine de Pisan, bir kişinin yüceliğinin cinsiyetinde değil de erdemde yattığını ifade eder (Walters, 2005: 33).

16. yüzyılın sonlarında kadınların, dinsel sorgulamalar yaptığı da görülür. Hatta 1589'da "İngiliz feminist polemiğinin ilk örneği" olarak Jane Agner, Adem'in "cüruf ve kirli çamurdan" yapılmışken, Havva'nın Adem'in etinden "ondan daha saf olsun" diye ikinci model olarak dolayısıyla eksikleri giderilmiş ve daha üstün olarak yaratıldığını iddia eder (Walters, 2005: 19). Yine aynı yüzyılda Fransa'da Marie de Gournay, dönemin kadınlara uygun gördüğü koşullara isyan ederek "Kadınların ve Erkeklerin Eşitliği ve Kadınların Şikâyeti" adlı eseri kaleme alır ve böylece Rönesans'la birlikte feminizm, tarihe ilk adımını atmış olur (Michel, 1984: 67).

Kelly (1984), Rönesans dönemi için kabul edilen algıları sarstığı çalışmasında "Kadınların bir Rönesansı var mıydı?" diye sorar ve bu soruya kesin bir hayır ile cevap verir. Kelly'ye (1984-177) göre, Rönesans düşüncesinde burjuva yazınının eğitim, aile ve toplumsal alan üzerine geliştirdiği fikirler; eril kamusal alan ile dişil domestik alan ayrımı yaratarak kadının bağımsızlığını yadsır. Dolayısıyla, Orta Çağ'dan kalan kadını özel alana hapseden mirasın Rönesans döneminde yeniden üretildiği görülür. Örneğin, kadının toplumsal varlığı yine (baba ve koca gibi) bağlı ve bağımlı olduğu erkeğe dayandırılır; asli toplumsal rolleri aile ve annelik üzerine kurulur (Hufton, 2005). Kadınların isyanları 17. yüzyılda da devam eder. Mary Astell, kadınların kendileri için düşünmeyi öğrenmesi, sürekli erkeklerin yargılarına güvenmek yerine kendi zihinlerini ve becerilerini geliştirmesi gerektiğini ifade eder ve "Evlilik Üzerine Bazı Yansımalar" adlı eseri kaleme alır. Astell'e göre kadınlara onları geliştirecek eğitim verildiği taktirde kadınların en az erkekler kadar yetenekli oldukları ortaya çıkacaktır (Walters, 2005: 45).

Rousseau'nun yaşadığı 18. yüzyıla gelindiğinde ise Condorcet'in Temmuz 1790 tarihli "Kadınların Kent Hakları Üzerine" başlıklı broşürünü ve akabinde Olympe de Gouges'in kaleme aldığı "Kadının ve Kadın Yurttaşın Hakları Bildirgesi" ile kendi ifadesiyle insan hakları gibi görünen erkek haklarının (patriarkal sistemin) kadınlara da uyarlanması gerektiği vurgusu görülür. Condercet, öncelikle kadınların tüzel statüsüyle Olympe de Gouges ise yasal rolleriyle ilgilenir (Sledziewski, 2005: 46). Olympe de Gouges, yayınladığı belgede kadınların özgür doğdukları ve erkeklerle eşit olduklarını çok net bir şekilde dile getirerek gerektiğinde dar ağacına çıkmak zorunda kalması gibi kürsüye çıkıp konuşmakta da özgür olması gerektiğini vurgular (Walters, 2005: 54). Rousseau'nun yaşadığı dönem olan 18.

yüzyıl eğitim tartışmalarının sıklıkla yaşandığı dönemdir. Öyle ki 1715-1759 yılları arasında eğitim üzerine 51 eser yayımlanırken, 1760-1790 yılları arasında içlerinde Rousseau'nun *Emile*'i olmakla birlikte 161 eserin yayımlandığı bilinmektedir (Sonnet, 2005: 107). Eğitim tartışmalarında ise kız çocuklarının evde mi yoksa okulda mı yetiştirileceği odak konusudur. Kızlarının evde eğitilmesi taraftarı olan grup, Rousseau'nun eserlerinden esinlenerek bir kadının eğitiminin temel nedeninin erkekleri memnun etmek olduğunu savunur. Rousseau bu konuda çok nettir.

Bir kadının eğitiminin tümü erkekle bağlantılı olmalıdır. Erkekleri memnun etmek, erkeklere yararlı olmak, onların sevgisini ve saygısını kazanmak, gençken onları büyütme ve yaşlandıklarında onlara bakmak, onlara öğüt vermek, onları teselli etmek, yaşamlarını keyifli ve hoş kılmak: Bunlar her yaşta kadının göreviydi ve çocukluktan itibaren öğretilmeliydi. (Rousseau, 2011)

Rousseau'nun *Emile* adlı eserinden yapılan yukarıdaki alıntı, dönemin kız çocuklarının eğitimi konusundaki bakış açısını çok net bir şekilde ortaya koyar. Ancak bu tavır madalyonun yalnızca bir yüzüdür. Hannah More, Maria Edgeworth, Catherine Macaulay ve Maria Wollstonecraft bu tavra çok net bir şekilde karşı çıkarlar. Wollstonecraft'ın 1792 yılında kadınların erkeklerle eşit eğitim görme hakkını engelleyen Fransız Devrimcileri başta olmak üzere tüm burjuvalara karşı yazdığı "Kadın Hakları Savunusu (*Vindication of the Rights of Women*)" bu karşı çıkış için önemlidir. Wollstonecraft kitabının "Toplumda kurulan doğal olmayan ayrımların olumsuz etkileri (*The pernicious effects of the unnatural distinctions established in society*)" başlıklı 9. bölümünde Rousseau'nun eğitim konusundaki düşüncelerini kabul etmez ve "Çocukluk döneminde kızları izleme fırsatını sanırım Rousseau'dan daha fazla buldum (Wollstonecraft, 1792: 87)" diyerek kadınla erkek arasındaki farkın dönemin egemen anlayışının aksine doğadan değil de iki cinse verilen farklı eğitimlerden kaynaklandığını ve kızların eğitildikleri takdirde toplumda onlara yasaklanan tüm rolleri yerine getirebileceklerini ifade eder (Rowbotham, 2011: 45-48, Michel, 1984: 111).

Sonuç

Rousseau'nun da temsil ettiği Aydınlanma dönemi eşitlik, özgürlük ve kardeşlik temalarının sıklıkla kullanıldığı bir dönemdir. Ancak bu temalar ışığında "insan" tekrar tanımlanırken, kadınların insan tanımından soyutlandığı görülür. Dolayısıyla da bu dönemin temsilcilerinden olan Rousseau için insanın erkekle eş anlamlı olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bir diğer ifadeyle Rousseau, kadını erkekten bağımsız olarak düşünmez (Arnaud-Duc, 2005: 95). Dönemin önemli konularından biri olan eğitim meselesinde bile Rousseau, erkeği hoşnut etmek amacıyla kadının eğitilmesini onaylar. Rousseau için kadınla erkek eşit

olmadığı için de vatandaşlık söz konusu olduğunda kadının fiilen bir vatandaşlık hakkı olmadığı görülür. Bu bakış açısının tipik bir 18. yüzyıl bakış açısı olduğu iddia edilebilir. Dolayısıyla da Rousseau için eşitlik, özgürlük gibi olgular söz konusu olduğunda çağının ötesine geçtiği ama kadının toplumsal varlığı söz konusu olduğunda çağının içinde sıkışıp kaldığını söylemek mümkün ancak yetersizdir. Çünkü sesleri bastırılmış ve bu yüzden kısık çıkmış olsa da kadınlar var olma savaşlarını Rousseau döneminde hatta daha öncesinde de vermişlerdir.

Toplum durumuna geçişle birlikte insanların kölelik durumunun başladığı ve ilk kölelik biçiminin cinsel kölelik olduğu bilinir. Daha çok çocuk doğurmaya başlayan kadınlar, yiyecek bulmak ve korunmak için eşlerine bağımlı hale gelirler. Doğa durumunda eşit olan erkek ve kadın, topluma geçişle birlikte değişmekte, başta köle konumuna düşen kadınlar zamanla aşkı kullanarak erkekleri kendilerine bağlamayı başarıp erkeklerin de özerkliklerini kaybetmelerine neden olurlar (Türkmenoğlu, 2004: 53). *İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı* adlı eserinde “Sevimli ve erdemli hanım yurttaşlar, sizin cinsinizin kaderi, her zaman bizim cinsimizi yönetmek olacaktır. Sizin etkisi sadece evlilik birliğinde görülen iffetli gücünüz, iyi ki kendisini ancak devleti şanı ve kamunun mutluluğu yolunda duyurur” şeklindeki ifadeyle Rousseau (2009:77) kadınları mutlu topluluğun temeli olarak gördüğünü dile getirirken öte yandan kadının birincil görevinin evlilik kurumunun devamlılığını sağlamak olarak gösterir. Yani kadının mutluluğu özgürlükten değil iyi bir erkeği koca olarak seçip onu mutlu etmekten geçer (Silier, 2010: 85). Buradaki amacın türün devamının sağlanması olarak değerlendirilmesi mümkündür. Nitekim Emile adlı eserinde Rousseau (2011: 518) çok net bir şekilde kadının görevinin çocuk doğurmak olduğunu söyler. Kadın kamu hayatında yer almamalı, özel alana sıkışıp kendisini kocasına ve çocuklarına adanmalıdır. Öte yandan bu tutuma karşı olarak kadınların, sıkıştırıldıkları bu özel alandan çıkmak için savaş verdikleri de bilinmektedir. Erkeklerle karşı verilen bu eşitlik savaşının kadının var oluşu kadar eski olduğu bilinmekle birlikte Rönesans’la feminizmin tarihe adım attığı söylenebilir (Michel, 1984: 67). Çalışmanın teması olan Aydınlanma döneminde ise Olympe de Gouges, Condercet ve Mary Wollstonecraft gibi önemli isimler, Rousseau’nun kadın görüşlerinin tam tersini savunarak bu savaşı veren önemli isimlerden yalnızca birkaçıdır. Kadınlara erkeklerle eşit haklar tanındığında ve sıkıştırıldıkları özel alandan çıkartıldıklarında, en az erkekler kadar toplumun onlara verdikleri tüm rolleri yerine getirecekleri pek çok yazar tarafından kaleme alınmıştır. Dolayısıyla da kadın konusunda Rousseau’ya yönelik yapılan eleştirilerin haksız olmadığı görülebilmektedir.

Kaynakça

- Ağaoğulları, M. A. (2005) "Rousseau", Ekonomi Politik (çev. İ. Berkan), Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı.
- Arnaud-Duc, N. (2005) "Hukukun Çelişkileri", Duby, G. ve Perrot, M. (der.) Kadınların Tarihi (çev. A. Fethi), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 80-111.
- Berktaş, F. (2003) Tarihin Cinsiyeti, İstanbul: Metis.
- Casagrande, C. (2005) "Korunan Kadın", Duby, G. Perrot, M. ve Klapisch-Zuper, C. (der.) (çev. A. Fethi) Kadınların tarihi - Ortaçağ'ın sessizliği (Cilt II), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 75-105.
- Crampe-Casnapet, M. (2005) "On Sekizinci Yüzyıl Felsefesinin Bir Örneği", Duby, G. Perrot, M. ve Klapisch-Zuper, C. (der.) (çev. A. Fethi) Kadınların tarihi –Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları (Cilt III), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 303-333.
- Gökberk, M. (1999), Felsefe Tarihi, İstanbul: Remzi Kitabevi, 10. Baskı.
- Güçlü, A.B., vd. (2002) Felsefe Sözlüğü, Ankara: Bilim Sanat.
- Hufton, O. (2005) "Kadınlar, İş ve Aile", Duby, G. Perrot, M. ve Klapisch-Zuper, C. (der.) (çev. A. Fethi) Kadınların tarihi –Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları (Cilt III), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 25-52.
- Kelly, J. (1984) "Did Women Have A Renaissance, Women", History & Theory: Essays of Joan Kelly, Chicago ve Londra: University of Chicago Press.
- Michel, A. (1984) Feminizm (çev. Ş. Tekeli), İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Oskay, Ü. (2009) "Önsöz" Jean Jacques Rousseau, İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (çev: R. N. İleri), İstanbul: Say Yayınları, 10. Baskı.
- Rousseau, J. J. (2005) Ekonomi Politik (çev. İ. Birkan), Ankara: İmge Kitabevi, 1. Baskı.
- Rousseau, J. J. (2007) Toplum Sözleşmesi (çev. A. Timuçin), İstanbul: Bulut Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2009) İnsanlar Arasındaki Eşitsizliğin Kaynağı (çev. R. N. İleri), İstanbul: Say Yayınları, 10. Baskı.
- Rousseau, J. J. (2011) Emile (çev. Y. Avunç), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 3. Baskı.
- Rowbotham, S. (2011) Kadının Gizlenmiş Tarihi, (çev. N. Şarman), İstanbul: Payel Yayınevi.
- Silier, Y. (2010) Özgürlük Yanılsaması, Marx ve Rousseau, İstanbul: Yordam Kitap, 3. Baskı.
- Sledziewski, E. G. (2005) "Dönüm Noktası Olarak Fransız Devrimi", Duby, G. ve Perrot, M. (der.) Kadınların Tarihi (çev. A. Fethi) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 39-52.
- Sonnet, M. (2005) "Bir kızı eğitmek.", Duby, G. Perrot, M. ve Klapisch-Zuper, C. (der.) (çev. A. Fethi) Kadınların tarihi –Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları (Cilt III), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 101-127.
- Tekeli, Ş. (1984) Feminizm (çev. Ş. Tekeli), Önsöz, İstanbul: Kadın Çevresi Yayınları.
- Turan, H. (1997) "Ahlak Felsefesinde Özgeci ve Çileci Yaklaşımlar, J. J. Rousseau ve I. Kant", Felsefe Dünyası, Sayı 23.
- Türkmenoğlu, T. (2004) Jean Jacques Rousseau'da Özgürlük Sorunu, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ülper, S. (2007) Kadın Sorunu Açısından Bir Felsefe Tarihi Okuması, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Walters, M. (2005) Feminizm (çev. A. Gül), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Wollstonecraft, M. (1792) Vindication of the Rights of Women <http://www.earlymoderntexts.com/assets/pdfs/wollstonecraft1792.pdf> (23.07.17)